

Jarkko Tontti Taide vapaaksi!

Pauli Rautiainen, *Taiteen vapaus perusoikeutena*. Taiteen keskuustoimikunta. Tutkimusyksikön julkaisu N:o 33, Helsinki 2007. 178 s.

Perustuslait (ja ihmisoikeussopimukset) ovat mielenkiintoisia tekstejä. Jokainen löytää niistä haluamansa eli tukea melkein päälle millä näkökannalla tahansa, samoin kuin vaikkapa Raamatusta tai Koraaanista. Se, mitä tärkeäksi nostetaan, juontuu paljolti siitä, kuka kulloinkin ääneen pääsee.

Taiteilijat eivät juuri juridiikasta perusta, eivätkä ole osanneet sitä hyödyntää. Niinpä Suomen perustuslain 16.3 § ("Taiteen, tieteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.") onkin jäänyt tyystin unohdetuksi perustalain säännökseksi, kuten Pauli Rautiainen esittää kirjassaan. Tai tarkemmin sanottuna lähinnä yliopistoväki on osannut lainkohtaan vedota asiaansa ajaessaan.

Tätä arvostelua kirjoitettaessa aihe on jälleen mitä ajankohtaisin. Helmikuussa 2008 Ulla Karttusen näyttely Kluuvin Galleriassa Helsingissä oli ennättänyt olla yleisölle avoinna vain lyhyen aikaa, kun poliisit marsivat sisään ja takavarikoivat Karttusen taideteoksen *Neitsythuorakirkko*. Se koostui galleriaan rakennetusta autotallista, internetistä löytyneistä lapsipornoa esittävistä kuvista ja taiteilijan selittävästä teksteistä, joissa lasten erotisoimista kritisoidaan. Karttusta epäillään "sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapidosta".

Karttunen itse ihmetteli tiedotusvälineille, miksi poliisi ei keskity lapsipornon torjuntaan vaan sensuroi lapsipornoa kritisoivan taideteoksen.

Sensuurin pitkä perinne

Taiteen vapaudella riittää vastustajia. Filosofina paremmin tunnettu Platon

yritytti taannoin ryhtyä runolle, mutta tulokset eivät juuri aikalaisia vakuuttaneet (suomennoksia Platonin runoyritelmistä löytyy tämän lehden numerosta 2/1994). Ja – voi kuinka yllättävää – runoilijat tämä avoimen yhteiskunnan vihollinen numero yksi oli ensimmäisenä karkottamassa ihannevaltiostaan. *Valtiossa* Platon kysyy: "Onko meidän sitten valvottava pelkästään runoilijoita, niin että pakotamme heidät ilmentämään runoissaan jaloa luonnetta tai muussa tapauksessa kiellämme heitä runoilemasta valtiostamme?"

Natsit eli kansallismieliset sosialistit järjestivät rappiotaiteen näyttelyitä, joiden vastakohtiksi pystytettiin "saksalaisen taiteen" näyttelyitä. Sankka joukko taiteilijoita joutui pakenemaan maasta kuin konsanaan Neuvostoliitosta, missä sosialistiseen realismiin sopeutumattomilla taiteilijoilla ei juuri mahdollisuuksia taiteen tekoon ollut.

Suomen historiasta Rautiainen nostaa esiin useita kohdallisia esimerkkejä. Vuonna 1956 eduskunta vaati hallitusta valmistelemaan esityksen sarjakuvien levittämisen rajoittamiseksi. Asetettu sarjakuvatoimikunta pystyi tosin muutaman vuoden kuluttua helpottuneena toteamaan, että kotimaisissa sarjakuvissa, toisin kuin ulkomailla, "oikeus voittaa ja paha saa palkkansa". Ei siis syytä huoleen.

Hyvin on muistissa myös Hannu Salaman *Juhannustanssit*-romaanin. Teos sensuroitiin ja kirjailija tuomittiin jumalanpilkasta. Kirja ilmestyi alkuperäisessä muodossaan vasta vuonna 1990.

Vaikenemisen ja itsesensuurin perinne onkin yhä ja edelleen hämmentävän vahva. Vain muutama vuosi

sitten Suomi sai kyseenalaista kansainvälistä julkisuutta ainoana eurooppalaisena maana, jonka poliittinen johto, presidentti Tarja Halonen ja ulkoministeri Erkki Tuomioja etunenässä, pyysi julkisesti anteeksi kohua herättäneiden Muhammad-pilakuvien julkaisemista. Muuan kokoomuksen kansanedustaja teki kuvien julkaisemisesta tutkintapyynnön poliisille.

Samaan aikaan kuvat julkaistiin kymmenissä eurooppalaisissa lehdissä. Ei siksi, että olisi haluttu loukata joitakin ihmisryhmiä, vaan siksi, että haluttiin osoittaa ilmaisunvapauden ja taiteen vapauden keskeinen merkitys demokratialle ja avoimelle yhteiskunnalle. Toki myös siirtolaisvastainen laita-oikeisto hyödynsi kuvakohua, mutta tämä ei poista periaatteellisen kysymyksen tärkeyttä.

Karttusen kohtalo muistuttaa myös kuvataiteilija Harro Koskisen tapausta vuodelta 1969. Koskinen ja hänen teoksiaan esille asettanut näyttelyorganisaatio saivat tuomion jumalanpilkasta ja Suomen vaakunan häpäisemisestä. Koskisen teoksissa sika roikkui ristiin naulittuna ja toinen sika oli istutettu valtakunnan vaakunaleijonan paikalle.

Torjunta ja turva

Rautiainen on ollut tutkimusaiheensa kanssa tiukoilla. Materiaalia on löytynyt niukalti, mikä sinänsä kertoo jo paljon. Taiteen vapauden turvaavaan perusoikeuteen ei juuri ole viitattu oikeuskäytännössä tai missään hallinnon tai julkisen keskustelun teksteissä. Samansisältöinen säännös on onneksi myös Saksan perustuslaissa, josta Rautiainen löytääkin mielenkiintoista vertailumateriaalia. Samoin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ja YK:n ihmisoikeussopi-

musten soveltamiskäytäntö tarjoavat tapauksia, joissa taiteen vapautta on pohdittu.

Erinomaisen tärkeä on Rautiaisen huomio, että taiteen vapaus on vahvempi kuin tavanomainen ilmaisunvapaus (eli arkikielessä sananvapaus), vaikka molemmat perustuslaissa turvataan. Ilmaisunvapauteen on liitetty perustuslaintasoinen rajoituslauseke, jossa sallitaan elokuvien ennakkotarkastus lastensuojelutarkoituksessa. Taiteen vapauteen ei sisälly mitään perustuslaillisia rajoituslausekkeita.

Juridisella ammattiterminologialla taiteen vapaus jakaantuu kahteen pääosaan. Ensisijainen on *torjunta-oikeus*, julkisen vallan velvollisuus olla puuttumatta taiteelliseen toimintaan. Mikään perus- tai ihmisoikeus ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan loppupeleissä kyse on eri näkökohtien, vastakkaistenkin, asettamisesta vaa'alle, punninnasta ja pohdinnasta.

Taiteen vapauden suhteen tämä tarkoittaa punnintaa, jossa taiteen vapaus asettuu vastakkain yksilön yksityisyyden suojan (tai kunnianloukkauksen) tai julkista moraalial suojaavien kriminalisointien kanssa. Rautiainen kannattaa perustellusti hyvin pidättyvää suhtautumista sensuurivaatimuksiin, joissa taideteoksen katsotaan loukkaavan julkista moraalial (esim. seksuaalimoraalia) tai varsinkaan uskonnonvapautta.

Toinen ulottuvuus on julkisen vallan velvollisuus turvata taiteenteon edellytykset, *turvaamisoikeus*. Tämä liittyy myös muihin perustuslaillisiin oikeuksiin, kuten yksilön oikeuteen itsensä kehittämiseen ja vähemmistöjen kulttuuridiversiteetin suojaan. Samoin perusoikeudet velvoittavat jokaisen suojaamaan kulttuuriperintöä kokonaisuudessaan.

Mielenkiintoinen, joskin lyhyt, on myös Rautiaisen pohdinta tekijänoikeuksien ja taiteen vapauden suhteesta. Monissa uusissa taidemuodoissa näiden välinen ristiriita on aito, kuten kun tekijänoikeudellisin perustein rajoitetaan rap- tai reggae-musiikin koostamista samplaamalla tallenteita. Tämä aihe kaipaisi lisätutkimusta.